

Bronnen

De Europese Mercurius (1690-1756) getypeerd

J.W. Koopmans

In de nieuwe rubriek 'Bronnen' behandelt Joop Koopmans alle ins en outs van zijn favoriete bron, de *Europische Mercurius*, een kroniek die tweemaal per jaar tussen 1690 en 1756 verscheen.

Introductie

Enkele jaren geleden vond ik in een negentiende-eeuws proefschrift een verwijzing naar een voor mij toen nog onbekende publicatie, de *Europische Mercurius* (verder afgekort als *EM*).¹ Alleen al de titel intrigeerde me en ik besloot direct te onderzoeken of deze aanwezig was in de Universiteitsbibliotheek van Groningen. Alle 66 jaargangen bleken raadpleegbaar op de zaal Oude en Kostbare Werken.² Een recente gebruiker was er niet, want geen van de delen was nog voorzien van een zebracode. Mijn verbazing daarover nam tijdens het doorbladeren van een eerste band toe. Het was me meteen duidelijk dat ik een goudmijn in handen had, interessant voor onderzoek³ en onderwijs⁴. Ik had niet alleen een kroniekmatige beschrijving van de belangrijkste ontwikkelingen in Europa onder ogen, maar ook een periodiek waarin een groot aantal originele bronnen bleek te zijn afgedrukt.

- 1 De eerste volledige titel staat op bijgaande afbeelding van de titelpagina. De onder-titel varieerde. Vanaf 1740 luidde de hoofdtitel *Nederlandsch gedenckboek of Europische Mercurius etc.* – zie andere illustratie.
- 2 De Nederlandse Centrale Catalogus (online) geeft daarnaast nog vijftien vindplaatsen in Nederland aan.
- 3 Achteraf bleek al wel een promotie-onderzoek naar de Nederlandse mercuren verricht te worden door Nicole van der Steen. Zij schreef reeds 'De Europische Mercurius en de Maandelijkse Nederlandse Mercurius. De evolutie van een periodieke kroniek tot 'de' Mercurius', *Ex tempore* 15 (1996) 211-235.
- 4 De studenten in mijn derdejaars kernvak over de *EM* (studiejaar 1998/1999) wil ik hier bedanken voor hun enthousiaste deelname aan de discussie over deze bron.

Los van de inhoud kunnen we diverse vragen stellen over de productie van de *EM*. Met welk doel is dit naslagwerk indertijd samengesteld, wie waren hierbij betrokken en hoe kwamen zij aan hun nieuws, voor welk lezerspubliek was het bestemd en hoe werd de verkoop georganiseerd? Weldra bleek dat het nog niet zo eenvoudig is dergelijke vragen te beantwoorden. In de *EM* wordt slechts een tipje van de sluier opgelicht en daarbuiten is het materiaal schaars. Hieronder volgen enkele eerste bevindingen.⁵

Het genre

De *EM* is één van de vele geschriften die in de zeventiende en achttiende eeuw genoemd zijn naar de bode van de goden in de Romeinse mythologie. Het genre 'mercuren' floreerde in geheel Europa en kende een grote verscheidenheid. Alleen al in de Nederlandse Republiek zijn er meer dan vijftig verschillende mercuriale geschriften geweest. Naast politiek georiënteerde nieuwsbeschrijvingen waren er satirische, literaire en populair-wetenschappelijke uitgaven, van dik tot dun. De *EM* behoort tot de langstlopende series, waarschijnlijk mede te verklaren door de weinig controversiële inhoud. Satirische mercuren, zoals Hendrik Doedijs' *Haegse mercurius*, hadden vaak een kort bestaan door de censuur.⁶

Mercuren onderscheiden zich in verschillende opzichten van de vroegmoderne couranten.⁷ In de eerste plaats lag doorgaans de verschijnings-

- 5 Een eerste inhoudelijke analyse: J.W. Koopmans, 'Scandinavia in the *Europische Mercurius* (160-1756)' in: Hans van Koningsbrugge, Carel Horstmeier en Tomas Anfält ed., *North by Northwest. Scandinavia and North-Western Europe. Exchange and Integration, 1600-2000* (Groningen 2000). [verschijnt zomer 2000] In voorbereiding: 'From beasts into men. Russia in the *Europische Mercurius* (1690-1756)'.
- 6 Nicole van der Steen, bespreking van Hendrik Doedijs, *De Haegse Mercurius* (9 aug. 1697 – 1 feb. 1698). Rietje [=M] van Vliet ed. (Leiden 1996), *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* (Med. JCW) 20 (1997) 68-69; M. van Vliet, 'Hij is als een tweede Proteus die alderhande gedaenten aanneemt: Kranten en mercuriale geschriften in de 17de en het begin van de 18de eeuw', *Proteus. Bulletin van het Leids Renaissancistendispuut De Leiderkring* 8 (1992) 1-9.
- 7 Van Vliet, 'Hij is als een tweede Proteus', 2, maakt duidelijk dat de vergelijking tussen vroeg-moderne kranten, pamfletten en mercuriale geschriften niet eenvoudig is.

frequentie veel lager, in het geval van de *EM* slechts twee keer per jaar.⁸ Belangrijk is verder het verschil in diepgang. Mercuren waren niet gericht op de dagelijkse actualiteit en hadden een beperkter doel qua berichtgeving. Het nieuws kon hierdoor met meer afstand gerangschikt, beter geverifieerd en uitvoeriger beschreven worden. Een scherpzinniger commentaar was hierdoor mogelijk. Het resultaat was meestal het werk van slechts één persoon.

Schaarse bronvermeldingen in de *EM* doen vermoeden dat de samenstellers bij het schrijven van hun overzichten gebruik hebben gemaakt van kranten, afkomstig uit binnen- en buitenland. Daarnaast moeten de redacteurs een groot scala aan andere informatiekanalen hebben gehad, gezien de afgedrukte originele documenten van vorsten, diplomaten en politici.⁹ Dergelijke teksten waren in de regel niet in de kranten te vinden. De dikke mercuren zullen mede door hun prijs ook een veel kleiner publiek hebben bereikt dan de dunne nieuwstijdingen.¹⁰

Er is niettemin ook een overeenkomst tussen de krant van destijds en mercuren als de *EM*. In de vroeg-moderne krant verscheen niet zoals tegenwoordig het belangrijkste nieuws op de voorpagina, maar de rubricering van de informatie over het buitenland vond plaats per land.¹¹ De *EM* kent dezelfde opbouw, weliswaar in maandelijkse porties. De associatie met het huidige *Keesings Historisch Archief*, dat eveneens het politieke wereldnieuws landsgewijs in maandelijkse afleveringen presenteert, ligt daarom voor de hand.

8 Uitgezonderd de eerste drie jaren; in de periode 1690-1692 waren er kwartaalafleveringen.

9 Ook kranten kenden een netwerk van correspondenten. D.H. Couvée, *Van couranten en courantiers uit de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1951) 21. Zie ook M. Schneider en J. Hemels, *De Nederlandse krant 1618-1978* (4e herz. druk; Baarn 1979) 64-70.

10 De prijs van de *EM* is nog niet gevonden, maar zal niet lager zijn geweest dan de prijs van de *Hollandsche Mercurius etc* (zie noot 12) die per ingenaide jaargang vier gulden bedroeg. Doedijns, *De Haegse Mercurius* (inleiding van Van Vliet), 41. Wel is bekend dat in 1750 de prijs van de *EM* per deel met vier stuivers omhoog ging vanwege stijgende kosten. De lezer kreeg toen meer waar voor zijn geld, maar liefst een kwart extra informatie door het gebruik van een kleinere letter. Zie *EM* (1750) I, vierde ongenummerde pagina.

11 Van Vliet, 'Hij is als een tweede Proteus', 1.

De start van de *EM*

De online publiekscatalogus noemt de *EM* de opvolger van de *Hollandtsche Mercurius*. Dat is niet geheel juist, want laatstgenoemde mercurius bleef nog voortbestaan in 1690, het eerste jaar van de *EM*.¹² Mogelijk is de concurrentie van de *EM* wel de doodsteek geweest voor de Hollandse mercurius. Er was in ieder geval sprake van een nieuw project, zo valt ook op te maken uit het bericht aan de lezer in de eerste jaargang van de *EM*. De redacteur opent met de aanleiding tot zijn nieuwe publicatie, de onrust in Europa door de oorlog met het hoogmoedig genoemde Frankrijk. Hij zegt de auteur van 'den zo wel bekenden Hollandschen Mercurius', die hij zonder meer waardeert, niet te willen hinderen. Verderop geeft hij aan onpartijdige berichtgeving na te streven, vooral in religieuze aangelegenheden: 'wel wetende, dat de Wereld tegenwoordig niet meer in die eenvoudigheid is, als te gelooven dat d'oorlogen om de Relig[i]e gevoerd worden. Die tyden zyn 'er geweest : maar nu heeft men andere inzichten.'

In dezelfde opening verontschuldigt de redacteur zich voor de late verschijning van het eerste deel. Bij sommige berichten had de bevestiging lang op zich laten wachten.¹³ Wellicht hebben zich ook andere aanloopproblemen voorgedaan. Waarschijnlijk is de allereerste kwartaalaflevering in augustus op de markt verschenen. De *Amsterdamse Courant* maakt namelijk pas in de donderdageditie van 24 augustus 1690 melding van dit eerste deel.

De redacteuren

De titelpagina's van de *EM* vermelden geen auteursnamen. Tot 1751 worden alleen hun initialen vermeld; in de laatste zes jaargangen ontbreken zelfs deze. Tot nog toe is slechts de derde redacteur met zekerheid geïdentificeerd: de rechtsgeleerde Laurens Arminius (1680-1727), een nazaat van de bekende remonstrantse theoloog.¹⁴ Arminius was redacteur van de *EM* van juli 1718 tot zijn dood in juni 1727. Eerder vertoefde hij, tussen 1703 en 1707, in Oost-Indië. Terug in Nederland onderhield hij enige tijd

12 De *Hollandtsche Mercurius*, behelzende het ghedenckweerdighste in Christenrijk voor-ghefallen, binnen 't gantsche jaer verscheen al sinds 1650.

13 *EM* (1690) I, 3-6 ('Aan den lezer').

14 Daniëlle Geuke, 'Laurens Arminius en zijn 'bijzonderheden', *Med. JCW* 15 (1992) 113-119, aldaar 115. Geuke vond het bewijs in het werk van de publicist Jacob Campo Weyerman.

contacten met de Engelse deïst John Toland. Naast zijn redactiewerk voor de *EM* was Laurens Arminius vertaler, onder andere van procesmateriaal tegen de oudste zoon van tsaar Peter de Grote. Uit de *EM* blijkt verder een speciale betrokkenheid bij het werk van de Geneefse theoloog Benedictus Pictet.¹⁵ Ook deze Arminius was kennelijk geïnteresseerd in godsdienstige kwesties. Een bericht over samenwerking tussen Duitse Lutheranen en Calvinisten in 1723 gaat echter samen met niet bepaald vrouwvriendelijk commentaar: ‘dat ons al is ter ooren gekomen, dat wy in onze *Europische Mercurius* wat meer *Theologische* zaken behoorden te verhandelen. (Maar dit laatste, Leezer, was een discours *Faeminini Generis* [= van de vrouwelijke soort]) ergo zo veel reflexie niet waardig’.¹⁶

Vóór Arminius hebben twee anderen het redactiewerk verricht, E.V. en J.C. De eerste redacteur heeft waarschijnlijk het project bedacht en samen met de uitgever opgezet. Met zeventien jaren is hij van alle redacteurs bovendien het langst aan de *EM* verbonden geweest, van 1690 tot 1707. De titelpagina’s vermelden achter zijn initialen en die van zijn twee opvolgers ‘Philologo-Polit.’, een afkorting die wijst op een filologische benadering van de politiek – en dat was de *EM*. Mogelijk hebben zij gestudeerd aan één van de universiteiten in de Republiek. Voor Laurens Arminius klopt dit in ieder geval. Hij studeerde af in de rechten in Utrecht en stond eerder ingeschreven als student ‘Philosophiae et Litterarum’ in Leiden.¹⁷ Speurwerk in de universitaire inschrijvingsregisters voor de anderen op basis van alleen initialen is echter als zoeken naar een speld in een hooiberg.¹⁸

De eerste twee redacteurs hebben zich nogal eens anti-Frans uitgelaten.¹⁹ De tweede valt bovendien op door zijn commentaar op de Engelse Tories, die hij verantwoordelijk houdt voor de wapenstilstand met Lodewijk XIV. De tweede helft van 1712 begint hij bijvoorbeeld met de weerlegging van enkele kwaadaardige publicaties van ‘een vergiftigen Thory’. Kenmerkend voor zijn stijl:

15 Ibidem, 114-115, 119; *EM* (1724) II, 34-39.

16 *EM* (1722) II, 74-75.

17 Album studiosorum academiae Rheno-Traiectinae MDCXXXVI-MDCCCLXXXVI. Accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula (Utrecht 1886) 104; Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXXV (Den Haag 1875) 744. Geuke, ‘Laurens Arminius’, 114, noemt alleen zijn studie in Utrecht.

18 Ook bibliografieën van anonieme publicaties leveren tot nog toe niets op.

19 Vgl. Van der Steen, ‘De Europische Mercurius’, 217-218.

‘Ziet daar, regtzinnigen Lezer, Engelsman tegens Engelsman, ofte een Whig tegens een Thory; maar of nu dezen Whigschen Schryver, in het bovenstaande stuk, alles wel regt en ordentelyk in den haak begrepen heeft, daar aan willen wy ons zegel niet hangen; dog dit is ’er nogtans van, dat zyn redeneeringen op goede gronden steunen, en dat hy het oog schynt gehad te hebben, om (was het mogelyk geweest) te willen stremmen snode voornemens der Thorys, van afzonderlyk met den gemeenen Vyand een accommodement, in prejuditie [= nadeel] van de groote Alliantie der gezamentlyke Hooge Geallieerde magten, te sluiten; (...)’²⁰

De redacteurs lijken door de uitgevers gebonden te zijn geweest aan maxima wat betreft het aantal te vullen bladzijden. De tweede redacteur, J.C., noemt in 1710 zijn halfjaarlijkse bestek veertig bladen²¹, uitgegeven in quartoformaat. Hij mocht anders gezegd niet meer dan 320 pagina’s vullen. Dit betekende – vooral in zijn geval – regelmatig weinig berichten onder de maanden juni en december, wanneer de schrijver al te wijdlopig was geweest over de voorgaande maanden. Ook is het probleem diverse keren opgelost door een aantal berichten van de laatste maand door te schuiven naar het volgende halfjaardeel.²²

Het is vrijwel zeker dat Johannes Haverkamp de vierde redacteur is geweest, van juli 1727 tot juli 1737. Aankondigingen voorin de *EM* bevatten deze naam diverse keren als vertaler van biografisch werk, verschenen bij dezelfde drukker als de *mercuur*. Opvallend hierbij is de reclame die redacteur J.H. in de *EM* van 1736 maakt voor één van deze vertalingen.²³ Wie kan beter op de hoogte zijn geweest van dit werk dan de vertaler zelf? Bovendien vermeldt de biografische literatuur bij Johannes Haverkamp historische publicaties die vergelijkbaar zijn met de *EM*, over het Duitse keizerrijk en het Nederlandse stadhouderschap.²⁴ Het sluitende bewijs ontbreekt echter nog.

Het is opvallend dat de *EM* veel aandacht schenkt aan het pausdom en de rooms-katholieke kerk, deels neutraal maar soms ook afkeurend of cynisch. Zo laat de vierde redacteur zich uitermate negatief uit over won-

20 *EM* (1712) II, 24.

21 *EM* (1710) I, 282.

22 Zie bijv. *EM* (1707) I, 318) en II, 3; (1709) I, 318; (1715) II, 332.

23 *EM* (1736) I, 227. Het gaat hier om de vertaling van Voltaire’s biografie over de Zweedse koning Karel XII.

24 P.C. Molhuysen en P.J. Blok ed., *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* II (Leiden 1912) 551-552.

derlijke genezingen door de paus en bekeringen van katholieke geestelijken tot het protestantisme. Velen van hen zouden de kerk slechts hebben verlaten om het celibaat te ontlopen. Hij onderstreept dit uit eigen ervaring met een anekdote over 'een geile Kloosterknaap' die zich als protestantse bekeerling zou hebben voorgedaan, nadat hij was gevlucht 'met eene Dochter die hy verleid hadde'. J.H. rondt het verhaal af met het rijmpje: 'Een grooten hoop bekeerde Paters / Zijn anders niet dan geile Saters'.²⁵

De laatste met initialen aangeduide redacteur is A.L., werkzaam van juli 1737 tot 1751. Evenals zijn voorgangers toont hij zich weinig gecharmeerd van oorlogvoering, zeker niet als deze nabij komt. Zo introduceert hij de Franse inval van 1747 in de Republiek als volgt:

'NU gaan we over tot het openen van een ZWART TONEEL, alwaar de *Verbondbreking*, 't *verscheuren der Vredes Tractaten* en de *Trouloosheit* van 't *Fransche Hof*, de voorname *Acteurs* zullen zyn, en, als zodanig, hunne Rol, tegens ons *Lieve Vaderland*, zullen beginnen te spelen.'²⁶

In de laatste jaargang van A.L. wijst niets op een aanstaande wisseling van redacteur. Integendeel, A.L. doet zelfs nog een aankondiging van nieuws dat hij wegens plaatsgebrek – de maand december ontbreekt zelfs – wil doorschuiven naar het volgende halfjaardeel. De opening en opmaak van dit volgende deel, het eerste zonder initialen van een redacteur, wijken echter af van de voorgaande jaargangen. We mogen hieruit concluderen dat een andere persoon het werk heeft overgenomen. Als A.L. niet simpelweg is overleden, dan heeft hij wellicht ontslag genomen of is hij ontslagen – bijvoorbeeld wegens slechte planning – door de uitgever, die inmiddels in Den Haag was gehuisvest. Gezien kleine veranderingen in terminologie en aanpak is het niet denkbeeldig dat aan de laatste zes volstrekt anonieme jaargangen verschillende redacteurs gekoppeld moeten worden, weliswaar opeenvolgend.

De uitgevers

De *EM* is vrijwel in de gehele bestaansperiode, tot juli 1749, uitgegeven en gedrukt te Amsterdam. Timotheus ten Hoorn startte commercieel gezien het project en hij verzorgde de uitgave tot 1702. Andries van Damme nam in dat jaar de zaak over, de eerste dertien jaren bijgestaan door de Leidse

25 *EM* (1728) I, 56-59. Vgl. Van der Steen, 'De Europese Mercurius', 218-219.

26 *EM* (1747) I, 175.

boekverkoper Daniel van Dalen. In de zomer van 1702 kochten zij van Ten Hoorn de gehele onverkochte voorraad van de *EM*, in totaal 6.071 exemplaren voor zes stuivers per stuk.²⁷ Na de dood van Andries van Damme heeft zijn weduwe halverwege 1727 het werk laten voortzetten door het familielid Hendrik van Damme. Deze schijnt de zaken niet al te goed te hebben aangepakt, want in 1730 nam de weduwe van Johannes Ratelband de onderneming met frisse moed over, nadat deze volgens haar zeggen 'eenigen tyd [had] gezukkelt onder handen, die de belangen van dit werk niet behartigden'. Zij zet haar woorden kracht bij met het volgende vers:

'Enfin, Mercurius, wel waardig om te leezen,

Zal weêr Mercurius, gelyk als eertydts weezen:

En heeft 'er onlangs, iets gehapert aan zyn vlugt?

Zyn vleugels zyn hersteldt, hy snordt weêr door de lucht,

En brengt ons tydingen uyt Duytslandt, Vrankryk, Spanje,

Uyt 't barre noorden, uyt 't nabuurige Brittanje,

En waar ooyt iets geschiedt, 't geen weetens waardig is,

Merkuur heeft alles, men tast nimmer by hem mis.²⁸

De weduwe Ratelband heeft in 1730 de verkoop van de *EM* mogelijk willen stimuleren met thematische toevoegingen. Zo bevatten de jaargangen 1730-1732 respectievelijk verhalen over sodomie, de Waldenzen en het probleem van de paalworm.²⁹ Dergelijke *features* zijn echter niet representatief geworden voor de inhoud.

27 M.M. Kleerkooper, *De boekhandel te Amsterdam voornamelijk in de 17e eeuw. Biographische en geschiedkundige aantekeningen* II. W.P. van Stockum jr. ed. ('s-Gravenhage 1914-1916) 1301. Over Timotheus ten Hoorn: I.H. van Eeghen, *De Amsterdamse boekhandel 1680-1725* III (Amsterdam 1965), 165-166.

28 *EM* (1730) I, 'De Drukster deezes Aan Haare Landsgenooten' (niet gepagineerd).

29 *EM* (1730) I, 265-314 en II, 289-304 (ook meegedeeld in de *Amsterdamse Courant* van 31 augustus 1730); (1731) II, 284-318; (1732) I, 297-309 en II, 281-313. In de voorrede van het tweede deel van 1730 meldt de uitgeverij dat het verhaal over sodomie wordt vervolgd op veler verzoek.

t' Amſterdam by de Wed' B.v. GERREVINK en de Erve J. RATELBAND.
Schutblad van het Nederlandsch gedenkboek of Europiſche Mercurius (1749).

Slechts een half jaar heeft de weduwe van Johannes Ratelband op de titelpagina geprikt. Daarna werden het de 'Erven van J. Ratelband en compagnie', vanaf 1747 in combinatie met de boekverkoper Bernardus van Gerrevink. Ook diens weduwe geeft nog in één halfjaardeel acte de présence, voordat de uitgave verhuist naar Den Haag, in de tweede helft van 1749. Tot juli 1755 staat Fredric Henric Scheurleer op het titelblad en de laatste anderhalf jaar Ottho van Tol. In deze laatste jaargangen ontbreken de openingsprenten en andere fraaie illustraties. Was de uitgave niet langer rendabel of de formule verouderd, waren er personele problemen of was gewoonweg het elan verdwenen? Andere aanpassingen, zoals de toename van informatie door het gebruik van een kleinere letter, hebben in elk geval geen vruchten op de langere termijn afgeworpen.

De *Maandelijksche Nederlandsche Mercurius etc.* wordt beschouwd als de opvolger van de *EM*. Het initiatief voor deze uitgave lag opnieuw in Amsterdam, bij de boekverkoper Bernardus Mourik. Het eerste deel van deze mercurius begint met het nieuws van juli 1756. Er is dus een overlapping met de *EM* van een half jaar geweest.

Het lezerspubliek

Voor welk publiek was de *EM* bestemd? In 1730 zegt de nieuwe drukster zich te richten tot 'alle Staats-ministers, Ambassadeurs, Residenten, Agenten en andere Heeren van Regeering' en ook de kooplieden, die zij 'de zenuwen van onzen staat' noemt. Laatste wil zij informeren over de retourvrachten van handelsschepen en de vangsten van de visserijvloot.³⁰ Het ging anders gezegd om de kapitaalkrachtige regenten, die om politieke en economische redenen op de hoogte behoorden te blijven van de staatkundige ontwikkelingen in Europa. Bewaard gebleven catalogi van leden uit de Nederlandse elite zouden uitsluitsel kunnen geven. De *EM* is in ieder geval al aangetroffen in het bezit van de politicus Nicolaas Witsen en zijn gelijknamige jongere neef, alsook in de erfenis van de ondernemer Andries Winius. De eerste en de laatste waren actief in Rusland in de tijd van Peter de Grote.³¹ Zeker voor diplomaten en kooplieden in den vreemde, versto-

30 *EM* (1730) I, 'De Drukster deezes Aan Haare Landsgenooten' (niet gepagineerd).

31 Marion Peters, 'From the study of Nicolaes Witsen (1641-1717). His life with books and manuscripts', *Lias. Sources and documents relating to the Early Modern History of ideas* 21 (1994) 1-47, aldaar 7-10; I. Wladimiroff, 'Andries Winius and Nicolaas Witsen. Tsar Peter's Dutch connection' in: C. Horstmeier e.a. ed.,

ken van Nederlandse kranten, zal de *EM* een uitermate handig naslagwerk zijn geweest. Zo konden zij zich op de hoogte houden van de recente ontwikkelingen. Buiten de elite zal de afzet evenwel beperkt zijn gebleven tot de ontwikkelde middenlaag. Mogelijk waren ook ambtenaren, predikanten en andere min of meer geletterde beroepsgroepen geïnteresseerd.

In enkele jaargangen van de *EM* staat voorin een lijst van de belangrijkste verkooppunten. Naast een aantal steden in Holland en Zeeland worden Zwolle, Leeuwarden en Maastricht genoemd.³² Het is merkwaardig dat geen van de boekverkopers in Den Haag, waar zoveel regenten en ambtenaren verbleven, op deze lijsten voorkomt. De *EM* geeft zelf echter al aan dat de opsommingen niet uitputtend zijn.

De inhoud

Het belangrijkste onderdeel van deze brontypering is uiteraard een impressie van de inhoud en de weergave daarvan. Wat is er met andere woorden te vinden in de *EM* en hoe? Hierboven kwam terloops al naar voren dat de verscheidenheid aan nieuws groot is. De aangehaalde citaten zijn echter niet geheel representatief voor de hoofdmoot in de *EM*: de beschrijving van de politieke en staatkundige verwickelingen aan de belangrijkste hoven in Europa, geïllustreerd met allerlei documenten en brieven. Veel berichten gaan over oorlogen en vredesonderhandelingen. Hierbij overschreden de redacteurs, anders dan de hoofdtitel van hun werk doet vermoeden, zelfs de grenzen van Europa. Het nieuws over andere continenten is echter fragmentarisch. Pas in de laatste jaargangen is er een redelijke portie Amerikaans nieuws onder het kopje West-Indië.

De meeste pagina's zijn gerangschikt onder de Nederlanden, de Britse eilanden, de Duitse gebieden, Frankrijk en de Italiaanse staten, op afstand gevolgd door Spanje, de Scandinavische landen tezamen, Polen, Zwitserland, Rusland, Turkije en de overige landen.

Hierbij zijn enkele kanttekeningen te maken. Ten eerste gaat niet al het nieuws onder het kopje van een bepaald land ook over dat land. De berichtgeving over bijvoorbeeld de reis van Peter de Grote in 1698 is te

Around Peter the Great. Three centuries Russian-Dutch relations (Groningen 1997) 5-23, aldaar 20. Van der Steen, 'De Europese Mercurius', 221, denkt daarentegen dat de politieke top geen belangrijk deel van het lezerspubliek uitmaakte.

32 In Holland: Dordrecht, Delft, Haarlem, Leiden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam en Alkmaar. In Zeeland: Middelburg en Vlissingen. *EM* (1751) en (1752).

vinden onder al de landen die de tsaar bezoekt; een deel van de Turkenoorlogen staat onder Duitsland. Verder kan er onder het kopje Nederlanden buitenlands nieuws staan, verkregen van ambassadeurs in Den Haag. De rubriek 'Nederlanden' is hoe dan ook afwijkend van de andere, omdat hierin verhoudingsgewijs erg veel lange documenten zijn ondergebracht zijn, alsook de retourvrachten van V.O.C.-schepen. Het is handig dat elk halfjaardeel wordt afgeloten met een index; de kwaliteit van deze 'bladwijzers' is echter wisselend. Soms zijn er noten en verwijzingen in de tekst zelf naar voorgaande passages over een bepaald onderwerp.

Vanaf 1691 begint vrijwel elke jaargang met een jaaroverzicht, waarvan sommige tamelijk uitgebreid zijn. Vooral de langere 'staatkundige schetsen' zijn om twee redenen interessant. Ze geven niet alleen een goede samenvatting van het belangrijkste nieuws in het voorgaande jaar, maar bevatten ook regelmatig oordelen van de redacteurs. Een afwijkende jaaropening is die van 1700. Deze begint met een discussie die ook nu weer actueel is vanwege de huidige millenniumwisseling. De auteur behandelt de vraag of het jaar 1700 bij de zeventiende of de achttiende eeuw hoort. Zijn antwoord is duidelijk: 'men moet zeventien honderd jaaren hebben om zeventien Eeuwen uit te maaken; vermits andersins eene dezer Eeuwen maar negen-en-negentig jaaren zou moeten weezen.'³³

De derde redacteur Laurens Arminius heeft de leesbaarheid van de *EM* willen bevorderen met de rubriek 'bijzonderheden'. In juli 1718 kondigt hij aan zich niet langer alleen met staatszaken te willen bezighouden, omdat Mercurius van oudsher een bode van allerhande berichten is. Hierin wil hij schrijven over 'doorlugtige Personagien, swaare branden, of andere buytengewone ongevallen, byzondere nieuwe uitvindingen, en wat dies meer is'.³⁴ Deze rubriek, met veel personalia van Europese vorsten en sensationele verhalen, zal zeker door de lezers zijn gewaardeerd, want ze is gehandhaafd tot het einde van de *EM* in 1756.

Tot slot

Het moge duidelijk zijn dat de *EM* een rijke bron is, die velerlei vragen oproept en ook beantwoordt. Alle jaargangen van deze mercur bestrijken bij elkaar opgeteld ruim 42.000 pagina's, teveel om in korte tijd chronolo-

³³ *EM* (1700) I, 13-14.

³⁴ *EM* (1718) II, 52; Geuke, 'Laurens Arminius', 116-117.

gisch te onderzoeken. Momenteel ben ik daarom landsgewijs bezig met de hoofdvraag welk nieuws over de voorkomende Europese regio's in de *EM* is doorgedrongen en hoe dit wordt gepresenteerd. En passant hoop ik ook meer van de geschiedenis van de *EM* zelf te achterhalen, zodat een aantal van bovenstaande vermoedens kan worden bevestigd of verworpen. Eén van de meest interessante deelvragen betreft het terrein van de beeldvorming omtrent de verschillende gebieden in Europa. Soms geven de auteurs uitgesproken oordelen over andere volken; vaker moet er tussen de regels doorgelezen worden. Is dit laatste echter niet één van de charmes van het historische métier?

(mededeling)

Network of Concerned Historians

'Een woedend gedicht van tussen de zwaarden'

De foto van een ex-leider in een Albanese stadsgids afdrukken. Als studentenvoorman oproepen tot meer democratie in China. Als lid van een Rwandese culturele vereniging gunstig verwijzen naar een voormalig regime. De geschiedenis van een Burmese studentenbeweging schrijven. Tot een fundamentalistische Palestijnse groep gerekend worden. Archieven bijhouden over Mexicaanse indianen. Schrijven over een Ethiopische minderheidsgroep. Een Guatemalteekse waarheidscommissie voorzitten. Een Palestijnse petitie tegen corruptie ondertekenen. Gedrukt materiaal verzamelen over de Culturele Revolutie. Redenen waarom historici, geschiedenisstudenten en anderen moeilijkheden kregen met de overheid. Hun namen: *Elvira Shaplo. Vladimir Qiriaqi. Wang Dan. Philomène Mukabarali. Ko Aung Tun. U Myo Htun. Wael Ali Farraj. Andres Aubry. Angélica Inda. Moti Biyya. Garuma Bekele. Tesfaye Deressa. Juan Gerardi. Abdulsittar Qassem. Yongyi Song.*

Het **Network of Concerned Historians** (NCH) heeft actie gevoerd voor deze mensen. NCH doet mee aan alle campagnes van internationale mensenrechtenorganisaties voor historici. Daarnaast publiceert het jaarlijks een elektronische nieuwsbrief.

Toen hij hoorde over de executie van vijf jonge schrijvers, noteerde de Chinese auteur Lu Xun in 1931: 'Ik sta hier en kan slechts toekijken hoe mijn vrienden nieuwe geesten zijn geworden. Ik zoek een woedend gedicht van tussen de zwaarden.'

Doe mee. Laat je stem horen. Lidmaatschap kost niets.

Contacteer A.H.M.De.Baets@let.rug.nl

of bekijk de website: <http://www.let.rug.nl/ahc/nch/nch.htm>

Antoon De Baets